

BITHYNIA, IONIA, KARIA'DA EPIGRAFI ARAŞTIRMALARI

Ender VARINLIOĞLU

1978 yılında üç tarihsel bölgede yaptığım topografik ve epigrafik araştırmalarımı 1979 yılının yaz aylarında, sonra da aralık ayında sürdürdüm⁽¹⁾.

5-7 Haziranda Bilecik iline bağlı Gölpazarı ilçesinin çevresindeki köylerde (Tongurlar, Urgancılar, Arıcaklar, Akçakavak, Alıç, Akçaöküz, Karaahmetler, Cansızlar, Çiftlik, Doğancılar, Dokuz, v.b.) yazıt araştırmaları yapan Dr. Sencer Şahin'in gezilerine katıldım.

Bithynia'nın doğusunda kalan Göynük ilçesinin bazı köylerinde 2-5 Kasım'da aynı nitelikte kısa süren bir araştırma daha yaptım. Daha önce bu bölgede bulunmuş olan Diokletian zamanının mil taşlarında yol başlangıcı olarak İznik'in (Nikaia) alınması, bu yörenin Bithynia sınırları içinde olduğunu göstermekteydi⁽²⁾. Bu kez bölgenin topografyasının belirlenmesinde doğal yapının değişmez bir parçası olan bir sıcak su kaynağından yararlandık. Bugün İlica diye bilinen bu sıcak su kaynağı, çevredeki tarihsel bir yerleşmenin yerini saptamada bize yol gösterecekti. Sıcak su, adını bu sudan alan İlica köyünün hemen altındaki akarsuyun (İlica Suyu) karşı kıyısından çıkmaktadır. Çevrede yaptığım yüzey araştırmalarında, burada büyük bir yerleşmeye kanıt olabilecek önemli sayıda tarihsel kalıntıyla karşılaşmadım. Bu suya varabilmek için içinden geçtiğim Çayköy'ün geniş bir alana yayılmış mezarlığında alışılmamış köy mezarlıklarında olduğundan daha çok tarihsel kalıntıyla karşılaştım. Bu mezarlıkta mezar taşı yerine kullanılmış birkaç miltaş, yakın çevreden geçen antik yolun

(1) Bk. E. VARINLIOĞLU, Bithynia, Ionia, Karia'da Epigrafi Araştırmaları, *Belleter*, C. 44, No. 173, Ocak 1980, s. 61-67.

(2) S. ŞAHİN, Bithynische Studien-Bithynia İncelemeleri, Bonn: Rudolf Habelt Verlag GMBH, 1978, s. 125.

geride bıraktığı yazılı belgelerdir⁽³⁾. Himmetoğlu jandarma karakolunun bahçesinde duran miltaşlarının "Ulu Yol" diye bilinen eski yoldan getirildiğini, karakolun da bu yolun ve çevrenin korunması için, orada eskiden beri bulunduğunu köylülerden öğrendim. Şimdi yeniden yapılmış olan karakolun bahçesinden çıkan yazılı taşların ve söz konusu miltaşlarının ıstampajlarını aldım, resimlerini çektim. Araştırmalarımı Bölcekova, Çayköy, Çatak, Himmetoğlu ve Ahmetbeyler topraklarında sürdürdüm. Çatak köyünde cami avlusunun girişindeki kapının iki yanında bulunan taşlardan birinde yazıt vardı, biri yazılı idi. Bu çevrede Ilıca'dan başka, Çatak köyünün 2-3 km. güneyinde Çatak Hamamları adıyla bilinen bir sıcak su kaynağı daha bulunmaktadır. Çayköy'den gelen akarsu, Bölcekova ve Ahmetbeyler'den gelen çayla Çatak Köyün kuzeyinde birleşip güneye doğru akıyor. Bu su Hamamboğazi'nden geçip Demirhanlar'a gidiyor, oradan Sakarya'ya dökülüyor. Çatak Hamamları bu boğaz içinde akarsuyun kıyısından çıkıyor. Bu kaynağın üzerinde bugün de kullanılan Osmanlı yapısı kubbeli küçük bir köy hamamı bulunmaktadır. Hamamboğazi'nden güneye doğru gidildiğinde dere yatağında iki sıcak su daha vardır⁽⁴⁾.

Karia bölgesinde yaptığım araştırmalar iki antik yerleşme alanıyla yakın çevresinde yoğunlaştı. Bu konuya ileride değineceğim. Şimdi İzmir ilinin Çeşme ilçesine bağlı İldırı köyünde Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal başkanlığında sürdürülen Erythrai kazılarında çıkan yazıtlarla ilgili bilgi vermek istiyorum⁽⁵⁾.

Bu kazı döneminde 17 parça yazıt çıkarılmıştır. Özellikle dört yanı kırık koyu gri renkli bir yazıt, daha önce yayımlanmış olan Erythrai kentinin caddeleri, ara sokaklarıyla ilgili yazıtın yeni bir parçasıdır⁽⁶⁾. Gene, krem renkli sol yanı tam, sağdan ve üstten kırık olan, çok küçük harfli bir başka yazıtın benzeri daha önce yayımlanmıştı⁽⁷⁾. Yazıtın altındaki boşlukta görülen kabartma çelenk kalıntısı ile okunabilen kesimlerden anlaşıldığına göre, bu taş da benzeri gibi, İ.Ö. 3. yüzyıldan bir meclis kararıdır. 4-11 Ağustosta kazı yerinde kaldığım kısa süre içinde gördüğüm 16 yazıttan başka, bir yazıt daha bulunmuştur. Bu yazıtın ıstampajının alınıp okunması, resminin çekilmesi gelecek kazı döneminde gerçekleştirilebilir⁽⁸⁾.

Karia bölgesinin ünlü kentlerinden biri olan Stratonikeia'da (Eskihisar) Prof. Dr. Yusuf Boysal başkanlığında sürdürülen kazılarda ortaya çıkarılan "exhedra"nın

(3) S. ŞAHİN, ay. es. s. 125, No. 6.

(4) Bu bölgede yapılan araştırmaların sonuçlarını Dr. Sencer Şahin yayımlayacaktır. Bk. İK, 10, 1.

(5) 1978 araştırma dönemi raporunda sözünü etmiş olduğum Kurban Kesme Törenleriyle ilgili yazıt parçası, gene aynı dönemde bulunmuş Meşale Yarışları ile ilgili yazıt parçası, Roma İmparatorlarından Caracalla'ya ilişkin saygı kararı ile İ.S. 1. yüzyıldan bir anıtın dipliği üzerindeki harf kalıntıları üzerinde yaptığım çalışma için bk. E. VARINLIOĞLU, *Inscriptions from Erythrae, Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, C. 38, 1980, ss. 149-156.

(6) H. ENGELMANN ve R. MERKELBACH, *Die Inschriften von Erythrai und Klazomenai*, Bonn: Rudolf Habelt Verlag GMBH, 1972, C. 1, s. 247.

(7) H. ENGELMANN ve R. MERKELBACH, ay. es. s. 208.

(8) Kral Mausollos'un kardeşi İdrieus'la ilgili olan bu yazıt, ve 1980 kazı döneminde çıkan iki başka yazıtla için bk. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 44, 1981, 45 - 50.

Hellenistik dönemde yapıldığı anlaşılmıştır. Bu antik yapının içinde bulunan üç yazılı taştan birini, sonradan bu yapıyı onartan Panamara rahibi T. Flavios Diomedes ile iki oğlu dikmiştir. Bu yazıtlar üzerinde yaptığım epigrafik çalışma sonuçlanmıştır⁽⁹⁾. Buna göre, söz konusu yapı Flavii ailesinin son imparatoru Domitianus zamanında onarım görmüştür. Gene böyle, Hellenistik dönemde yapılar İmparatorluk döneminde onarım gören bir başka yapı da kentin tiyatrosudur⁽¹⁰⁾. Buna benzer az sayıdaki belgeden anlaşıldığına göre, Flavii ailesinden gelen imparatorlar zamanında Stratonikeia kentinde bayındırlık işleri yörenin varlıklı ve soylu ailelerinin eliyle hız kazanmıştır⁽¹¹⁾. Bu yazıtın bize sağladığı bir başka önemli bilgi de kentin prosopographia'sı ile ilgilidir. Panamara rahipliğinin yanı sıra imparatorluk kültürünün de başrahibi olan T. Flavios Diomedes, Roma yurttaşlık hakkını elde etmiş bir soylu ailenin ilk üyesidir. Bu olayın bu yazıtla kesinlik kazanmasının yanısıra, daha önce bilinmeyen oğullardan birinin adı da bu yazıttan öğrenilmektedir. Stratonikeia'nın önde gelen ailelerinden olan bu Hiera Kome'li sülâle, kent yaşamındaki önemli yerini 2. ve 3. yüzyıllarda koruyacaktır⁽¹²⁾.

Keramos kenti (Gereme; bugünkü Ören) Karia bölgesinde araştırma yapan bilim adamları için eskiden beri karadan ulaşılması güç bir antik yerleşme olarak bilinmektedir. 1932'de bu kente gitmiş olan L. Robert, Milâs'tan sonra yolculuğun 10 saat sürdüğünü yazmaktadır⁽¹³⁾. Bugün aynı yolculuk çok daha az zamanda, eskiye göre oldukça kolay yapılabilmektedir. Kerme körfezi üzerindeki bu antik kent, denizden 3-4 km. içeride, dik kayalıkların terası üzerinde kurulmuş, sonradan küçük verimli ovaya taşmıştır⁽¹⁴⁾. Ören ovasında yaptığım araştırmalardan, bu kentin Hellenistik çağda, Roma ve Bizans dönemlerinde şimdi görüldüğünden çok daha geniş bir alana yayılmış olduğu izlenimini edindim. Ören ovasının her yerinde antik yapı kalıntılarıyla karşılaşma olasılığı yüksektir. Ne ki, bu alanların büyük ölçüde tarımda kullanılması, sel yatağının yön değiştirmesi, tarihî kalıntıların yakılmasına yol açmıştır.

(9) Bk. E. VARINLIOĞLU, Inscriptions from Stratoniceia in Caria, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, C. 41, 1981, s. 189.

(10) L. ROBERT, *Etudes Anatoliennes*, Paris: E. de Boccard, 1937, s. 523 iz.

(11) D. MAGIE, *Roman Rule in Asia Minor*, Princeton: Princeton University Press, 1950, C. 1, s. 587.

(12) A. LAUMONIER, *Recherches sur la Chronologie des Prêtres de Panamara*, *Bulletin de Correspondance Hellénique*, C. 61, 1937, s. 253 iz.

(13) L. ROBERT, *Tête archaïque trouvée a Keramos*, *American Journal of Archaeology*, C. 39, 1935, s. 341.

(14) Kentin tanrısı Karia Zeus'unun tapınağının yıkıntıları arasında çıkan arkaik heykel başı için bk. L. ROBERT ve P. DEVAMBEZ, *Tête archaïque trouvée a Keramos*, *American Journal of Archaeology*, C. 39, 1935, ss. 341-351. G.E. BEAN'ın değişik görüş için bk. *Turkey Beyond the Meander*, London: Ernest Benn Limited, 1971, s. 53. G.E. BEAN, kentin tanrısının tapınağının bulunduğu tepenin yeri konusunda yanılıyor: "On a low hill, ... just outside the village, at a spot Bakıcak..." Söz konusu tepe, köyün içinde, kent surlarının çevrelediği alanın hemen hemen ortasındadır. Ayrıca bk. A. AKARCA, *Milâs Coğrafyası, Tarihi, Arkeolojisi*, İstanbul: 1954, s. 172, G. GUIDI, *Viaggio di esplorazione in Caria*, *Annuario della R. Scuola Archeologica di Atene*, C. 4-5, 1924, s. 387. (G. GUIDI de Zeus'un tapınağını surların dışında bulunduğunu sanmıştır: s. 395.)

Bugün geniş düzlükte ovayı kaplayan mevsimin bitki örtüsü ile zeytin, ve turunçgiller arasında, birkaç yapının dışında yıkıma uğramış antik kalıntıları seçmek neredeyse olanaksızdır. Ova, sıkı bir yüzey araştırmasını zorunlu kılan, bilim adamlarının el atmadığı antik yerleşim alanıdır.

12 Temmuz - 4 Ağustos, 11 Ağustos - 1 Eylül tarihlerinde uzun süre kaldığım bu antik kentin içinde ve çevresinde yaptığım araştırmalar sonunda elde ettiğim bulguları birkaç başlık altında toplamak istiyorum.

1. ANTİK KÖPRÜ

Kentin denize çok yakın olması, sırtını verdiği geçit vermez yüksek dağların eskiden beri karadan ulaşımı engellemesi yüzünden, hinterlandı olmadığı izlenimini uyandırmıştır⁽¹⁵⁾. İlk kez 19. yüzyılın sonlarında iki İngiliz araştırmacı kentin Muğla (Mobolla), Eskihisar (Stratonikeia), Yerkesik (Thera) ile karadan bir bağlantısı olabileceğini düşünerek bölgede araştırma gezileri yapmıştır⁽¹⁶⁾. Kentin batısından geçerek güneye akan, 5-6 km. ileride denize kavuşan Koca Çay üzerinde 1978 yılında antik bir köprünün kalıntılarını görmem⁽¹⁷⁾ böyle bir karayolu bağlantısının olabileceği kanısını pekiştirmiştir. Geçen yüzyılın sonlarıyla bu yüzyılın başlarında bölgede gezen bilim adamları o zaman çok daha iyi durumda olması gereken bu köprü kalıntısını görmemişlerdir. Dere yatağının dibinde kalan, ancak belli bir açıdan iyice bakılırsa görülebilen bu kalıntıların kış ve bahar aylarında kabaran sularla örtüldüğü düşünülürse, köprünün görülemediği olması doğaldır. Köprü, eski kentin üstünde kurulmuş olan Ören bucağının hemen girişinde, dere yatağının çok daraldığı boğazın içinde kurulmuştur. Köprünün üst yapısı neredeyse tümüyle yıkılmıştır. Dere yatağında iki büyük gözün orta ayağının en altındaki tek parça selyaran bugün de suyun geldiği yönde yerinde durmaktadır (Resim 1). Kentin karşı kıyısındaki köprü başından bugün hiçbir kalıntı yoktur. Çünkü, suyun Marçalı ve Kıran dağlarından büyük bir hızla gelip çarptığı nokta burasıdır. Dere yatağı içinde suyun aktığı yönde birkaç yüz metre aralıkla kümelenmiş köprü taşlarının arasında bu kısmın taşlarını bulmak olasıdır. Köprü kalıntılarından anlaşıldığına göre, köprünün iki büyük gözü vardır. Bu gözlerden biri, bir köprü başıyla dik eğimli karşı kıyıya bağlanmış olmalıdır. Öteki göz de kent

(15) Kentin konumu için bk. W. R. PATON, Ceramus And Its Inscriptions, *Journal of Hellenic Studies*, C. 11, 1890, s. 109 iz. (Gerçekte makale E. L. HICKS'indir, PATON makaleye bir mektupla katılmıştır.) L. ROBERT, Tête archaïque trouvée a Keramos, *American Journal of Archaeology*, C. 39, 1935, s. 341. G. E. BEAN, Turkey Beyond the Meander, London: Ernest Benn Limited, 1971, s. 53. A. AKARCA ve T. AKARCA, Milâs Coğrafyası, Tarihi, Arkeolojisi, İstanbul: 1954, s. 170. G. GUIDI, Viaggio di esplorazione in Caria, *Annuario della R. Scuola Archeologica di Atene*, C. 4-5, 1924, s. 386 iz. ZPE 44, 1981, 51, n. 2.

(16) W. R. PATON ve J. L. MYRES, Researches in Caria, *The Geographical Journal*, C. 9, Ocak - Haziran 1897, ss. 38-40. W. R. PATON ve J. L. MYRES, Karian Sites And Inscriptions, *Journal of Hellenic Studies*, C. 16, 1896, ss. 188-191. W. R. PATON, Ceramic Gulf, *The Classical Review*, C. 2, 1888, ss. 328-9.

(17) E. VARINLIOĞLU, Bithynia, Ionia, Karia'da Epigrafi Araştırmaları, *Belleten*, c. 44, n. 173, Ocak 1980, s. 67.

kıyısındaki köprü başıyla az eğimli yamaca bağlanmış olmalıdır. Kent kıyısındaki köprü başından, dere yatağında yükselen üç sıra taş kalmıştır. Blok taşlardan oluşan ilk iki sıra, hemen karşı kıyıda yükselen dik dağ yamacından kesilmiş koyu kurşuni renkte konglomera taşlarıdır. Bunun üstündeki tek sıra taşlar, gene konglomera olup sarı renklidir. Gene böyle, taban taşlarını koyu renkli taştan, üst sıraları sarı renkli taştan yapma yöntemi, kentin başka yapılarında da uygulanmıştır. Bu konuya ileride değineceğim.

Bu köprü başının suyun kaynak yanındaki köşesi ile aktığı yandaki (mansap yanı) köşesi arasındaki uzaklık bize, var idiyse, köprünün kemerinin genişliği üzerine bir fikir vermektedir. Bu uzaklık 6.90 m.dir. Bir zamanlar kemerlerin üzerinde oturduğunu varsaydığım köprünün genişliğinin de bu ölçünün altında olmadığı düşünülmelidir. Orta ayağın en altındaki selyaranla köprübaşı arasındaki gözün açıklığı 5.10 m.dir. Ucu sivri selyaranın boyu 2.56m., yüksekliği 0.61 m., genişliği 1.10 m.dir. Bu selyaran sarı konglomera taş tandır.

Köprünün büyüklüğü, yapımında kullanılan teknik üzerine bize ışık tutacağını düşünerek, köprüden kalan kimi taşların boyutlarını burada yazmayı gerekli görüyorum. Kent kıyısındaki köprü başının, suyun aktığı yönde tabandaki köşe taşının boyutları: yükseklik 0.83 m., genişlik 1.10 m., boy 1.60 m.. Koyu kurşun renkli taş sırası üzerinde yer alan sarı renkli taşlardan birinin boyutları: yükseklik 0.38 m., genişlik 1.00 m., boy 2.00 m.. Bir başkasının boyutları: yükseklik 0.60 m., genişlik 1.06 m., boy 1.88 m.. Bir başkasının: yükseklik 0.43 m., genişlik 1.07 m., boy 1.23 m.. Bir başkasının: yükseklik 0.52 m., genişlik 1.07 m., boy 1.90 m.. Bir başkasının: yükseklik 0.40 m., genişlik 0.60 m., boy 2.16 m..

Köprü başından köprü boyunca kent yönüne bakıldığında, geç dönemden kalma harçlı bir köprü kalıntısı görülmektedir. Büyük bir olasılıkla eski köprünün üstüne ikinci bir köprü kurulmuş ya da köprünün yol kısmı harçlı bir onarım görmüştür. Köprü başının suyun aktığı yandaki duvar yüzeyi ile bu harçlı kalıntının aynı yandaki duvar yüzeyi düz bir çizgi üzerinde yer almaktadır. Bundan da anlaşıldığına göre, olasılıkla, köprü sonradan onarım görürken, aynı temel üzerinde genişletilmeden elden geçirilmiştir. Bununla birlikte, harçlı kalıntının kaynak yanındaki duvar yüzeyi yıkılmıştır. Köprü başının dere yatağı içindeki köşesi ile harçlı kalıntının en yakın köşesi arasındaki uzaklık 27.00 m.dir. Buna sırayla birinci göz açıklığı olan 5.10 m., selyaran genişliği 1.10 m., varsayılan ikinci göz açıklığı 5.10 m. ve karşı kıyadaki köprü başının eklenmesiyle, köprü boyunun 50 m. dolaylarında olduğu anlaşılmaktadır.

Köprü başının yanında, suyun aktığı yanda sol kıyıda köprünün üst yapısından döküntüler bir yığın oluşturmuştur. Bu yığının içinde tek parça taştan bir başka selyaran daha vardır. Bunun ölçüleri öteki selyaranın ölçülerine yakındır: Yükseklik 0.65 m., Genişlik 1.16 m., Boy 2.20 m..

Dere yatağı içinde sel sularının sürüklediği köprü kalıntıları yer yer kümeler oluşturmuştur. Birinci küme, köprüden 400 m. kadar ileride sağ yakadadır. Bu kümenin en üstündeki birkaç taşın boyutları şöyledir: Y. 0.40 m., G. 1.09 m., boy 1.85 mm. Y. 0.40 m., G. 1.06 m., boy 1.30 m.. Y. 0.51 m., G. 0.74 m., boy 2.00 m.. Bu kümeden 100-150 m. ileride sol yakada bir başka küme vardır. Bu kümeden bir taşın boyutları: Y. 0.27 m., G. 1.15 m., boy 1.50 m.. Bundan az ileride koyu kurşun renkli ve sarı renkte köprü taşlarından oluşan bir başka küme daha vardır. Bu kümeden taşın boyutları: Y. 0.57 m., G. 1.04 m., boy 1.44 mm.

2. ANTİK SET DUVARI

Derenin suyunu ve sel sularını kentten uzak tutmak, bu suları ovaya akıtmak için yapılmış antik set duvarı bugün artık kullanılmamaktadır. Yeni yapılan setle, sular Türkevleri yönünde sıralanan dağın eteklerine doğru yönlendirilmiş, ileride dağın eteğinden kaynaklan suyla birleştirildikten sonra denize akıtılmıştır. Antik set duvarı köprüden 200-300 m. kadar ileride toprak altından çıkıyor ve güney batı yönünde uzanıyor. Daha ileride bir dirsek yapıp güneye yöneliyor. Köprüden sonra arada kalan 200-300 m.lik boş alan, set duvarının toprak altında kaldığı izlenimini uyandırmaktadır. Köprü gözlerinden boşalan suların, arazinin doğal eğimine uyarak surlara doğru akışını önlemek için, bu duvarların hemen köprüden sonra, köprüyle birleşecek şekilde yapılmış olması gereklidir⁽¹⁸⁾. Kentin surları da köprü yakınında neredeyse set duvarı ile birleşmişken, bu duvarın güney-batı yönünde sürmesine karşılık, surlar geniş bir yay çizerek setten uzaklaşıp doğuya yöneliyor. Böylece duvarın işlevi, sel sularını surlardan uzak tutmanın yanı sıra, alüvyonlu sularla ovayı sulamak oluyor. Çünkü set duvarı bir dirsek yapıp güneye yöneldiği zaman, kent surları çok uzaklarda kalıyor ve set duvarı da suyun ovaya dağılmasını sağladıktan sonra, birden kesiliyor.

Bu duvarın kalınlığı 2.40 m.dir. Köprüde olduğu gibi, en alt sırada koyu kurşun renkli konglomera, poligonal taşlar, bunun üzerinde de dikdörtgen prizma biçiminde sarı renkli konglomera taşlar yer alıyor. Sarı taşların büyüklükleri eşit değil, dahası düzgün değil. Belli ki, köprüde ve başka yapılarda olduğu gibi, set duvarının yapılmasında aynı özen gösterilmemiştir (Resim 2).

Antik setten bölgeyi gezen bilim adamlarınca hiç söz edilmemiş olmasının nedeni ne olabilir? Belki surların dışında ovada bulunan bu duvarları görmemiş ya da bu duvarların işlevini düşünememişlerdir.

(18) W. R. PATON ve J. L. MYRES, *Researches in Caria, The Geographical Journal*, C. 9, Ocak - Haziran 1897, s. 38. Burada "... the stream — which is dry in summer, but is provided with wide water-gates in the walls — ..." anlaşılmıyor. Çünkü, surlarla köprüden boşalan sular arasında set duvarı vardır. Surlar için bk. G. GUIDI, *Viaggio di esplorazione in Caria, Annuario delle R. Scuola Archeologica di Atene*, C. 4-5, 1924, ss. 386-396.

3. KAYA MEZARLARI

Antik köprüden sonra Türkevleri yönünde sıralanan dik dağların birinin yamaçında yükselen büyük bir kayanın yüzünde 6 tane kaya mezarı vardır. İlk bakışta aşağıdan 8 kaya mezarı sayılmaktadır, ama denizden yana olan sonuncu mezar odası (6. mezar) gerçekte görünmemektedir. Onun yerine yanyana duran üç kapı, daha içeride olan mezar odasının önündeki daracık sahanlığa girişteki üç göz oyuktur. Asıl mezar odasına bu sahanlıktan giriliyor.

Bu kaya mezarları çok uzaklardan seçilmektedir. Bununla birlikte, çevrede dolaşan az sayıda bilim adamından ancak birkaçı bu mezarlardan sözetmiştir⁽¹⁹⁾. Yamaçta yükselen çıplak bir kayanın yüzünde yanyana sıralanan bu mezarlara tırmanıp içerisi ile ilgili olarak şimdiye dek bilgi veren olmamıştır⁽²⁰⁾. Bu mezarlar şimdi yağmalanmış, tahrip edilmiş durumdadır. Geride kalan birkaç parça seramikle bir mezarın duvarlarını örten sıvanın üstündeki resim ve boya (fresk) kırıntılarıdır.

Birinci Mezar Odası: Kaya mezarlarına bakarken en sağdaki oda.. Oda doğuya bakmaktadır. Tabanı dikdörtgen biçiminde, derinliği eninden azdır. Odaya dikdörtgenin sol köşesindeki kapıdan girilmektedir. Girişteki odanın duvarı kırılmıştır. İçeride karşıda dar kenarları birbirine yanaşık iki mezar çukuru vardır. Odanın sol ve sağ duvarlarına bitişik iki mezar çukuru, girişte kapı açıklığından artan boşlukta sağa doğru 5. mezar çukuru vardır. Mezar odasının tavan yüksekliği 2.75 m., genişliği 4.25 m., derinliği 3.47 m.dir. Kapının yüksekliği 1.40 m., genişliği 0.69 m.dir. Eşik genişliği 0.26 m.dir. Girişte sol yanda yerde kapı milinin oturduğu kare biçiminde bir oyuk belli olmaktadır. Mezarlar odanın kaya tabanına oyulmuştur. Mezar çukurlarının yerden yüksekliği 0.15 m.dir. Girişte sol duvara bitişik 1. mezar çukurunun boyutları: boyu 2.00 m., derinliği 0.44 m., genişliği 0.50 m.dir. Girişte karşı duvara bitişik iki mezarın soldan başlayarak birincisi (2. mezar): boy 2.00 m., derinlik 0.65 m., genişlik 0.55 m.. Onun yanındaki (3. mezar) mezarın boyutları: boy 2.00 m., derinlik 0.44 m., genişlik 0.55 m.. Girişte sağ duvara bitişik mezarın (4. mezar) boyutları: boy 2.00 m., derinlik 0.45 m., genişlik 0.60 m.. Girişte kapının yanındaki 5. mezar çukurunun boyutları: boy 2.15 m., derinlik 0.45 m., genişlik 0.30 m. (Resim3).

İkinci Mezar Odası: Bu mezar odasının içi toprakla dolmuştur. Bu yüzden ölü konan mezar çukurları belli değildir. Mezar odasının tavan yüksekliği 1.30 m., derinliği 1.85 m., genişliği 1.50 m.dir. Kapı yüksekliği 1.00 m., genişliği 0.70 m.dir. Eşik genişliği 0.40 m.dir (Resim 3).

(19) A. AKARCA ve T. AKARCA, Milas Coğrafyası, Tarihi, Arkeolojisi, İstanbul; 1954, s. 174.

(20) Bu odaların birinden çıkan krater parçası için bk. P. ROOS, The Rock-Tombs of Caria, *The Proceedings of the Tenth International Congress of Classical Archaeology*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1978, s. 432.

Üçüncü Mezar Odası: Bu odanın tavanı tonoz biçiminde, tabanı dikdörtgendir. Odaya dikdörtgen biçiminde alçak bir kapıdan girilmektedir. Kapı yüksekliği 0.87 m., genişliği 0.61 m., eşik genişliği 0.32 m.dir. Odanın tavan yüksekliği (tavanın en yüksek olduğu yer) 1.32 m., genişliği 2.15 m., derinliği 2.38 m.dir. Mezar çukuru odanın tam ortasında 0.38 m. derinliktedir. Çukur dikdörtgen biçiminde olup dört duvardan da 0.59 m. uzaklıktadır. Kapıdan girişte karşıda sol köşede, sonradan açıldığını sandığım düzgün olmayan 0.40 - 0.28 m. çapında 4. mezar odasına açılan bir delik vardır. (Resim 4).

Dördüncü Mezar Odası: Buraya 3. mezar odasındaki delikten girilmektedir. Odanın ayrıca kapısı vardır. Kapıdan girildiğinde, oda, derinliği eninden büyük, dikdörtgen tabanlı bir mezar odası biçimindedir. Odanın tavanı kavislidir. Girişte sağ ve sol duvarlar az kavislidir. Karşı duvar da tavana doğru az kavis yapıyor. Kapı dikdörtgen biçimindedir. Kapı yüksekliği 0.84 m., genişliği 0.65 m., eşik genişliği 0.32 m.. Ortada tabanda açılmış bir mezar çukuru var. Çukur toprakla dolu olduğu için, derinliği belli değil, Çukur, girişe göre, sağ duvardan 0.71 m., sol duvardan 0.68 m., karşı duvardan 0.71 m., girişteki duvardan 0.25 m. uzaklıkta. Odanın tavan yüksekliği 1.20 m., derinliği 2.43 m., genişliği 1.96 m.dir. Kapının içeriden iki üst köşesinde kapı milinin oturduğu oyuk vardır. Soldaki oyukun derinliği 0.07 m., boyu 0.07 m., genişliği 0.08 m.. Sağdaki oyukun derinliği 0.07 m., boyu 0.065 m., genişliği 0.085 m.dir (Resim 5).

Bu mezar odasından iki parça boyasız, bir parça da siyah boyalı seramik alındı⁽²¹⁾.

Beşinci Mezar Odası: Bu mezar odasına, kaya tabanından üç metre kadar yukarıda olduğu için, girilemedi. Dışarıdan seçilebildiği ölçüde, odanın tavanı kavislidir, kapısı dikdörtgen biçimindedir. Bu kapı, öteki odaların kapılarının tersine, dıştan kapanıyormuş izlenimini veriyor. Çünkü, kapının dışardan alçak olan yanları, içeride yükseliyor (Resim 6).

Altıncı Mezar Odası: Bu kaya mezarının plâni, yukarıda belirttiğim gibi, öteki mezarlardan ayrıdır. Asıl mezar odasının önünde dar bir sahanlık vardır. Dışarıdan bu sahanlığa yanyana duran üç ayrı gözden girilmektedir. Bu gözler, uzaktan bakıldığında, üç ayrı mezar odasının kapıları gibi görünmektedir (Resim 7). Asıl mezar odasının tabanı dikdörtgen biçiminde, tavanı ve duvarları kavislidir. Tavan yüksekliği 1.40 m., derinliği 2.42 m., genişliği 2.08 m.dir. Odaya, yüksekliği 0.94 m., genişliği 0.57 m. ve

(21) Boyasız seramikler tarihleme konusunda elverişli çıkmadılar. Yalnız siyah boyalı seramiği Prof. Dr. Cevdet Bayburtluoğlu İ.Ö. 5. yüzyıl sonu 4. yüzyıl başına tarihledi. Kendisine burada teşekkür etmek isterim.

Paavo ROOS'un Keramos'taki kaya mezarlarından birinde çıkan siyah boyalı seramiğe verdiği tarih de İ.Ö. 4. yüzyıldır. Ayrıca Karia kaya mezarlarının tarihlemesi ile ilgili olarak bk. P. ROOS, The Rock-Tombs of Caunus, Göteborg: Paul Aströms Förlag, 1972, C. I, s. 13,94-95.

eşik genişliği 0.41 m. olan dikdörtgen biçiminde bir kapıdan girilmektedir. Mezar çukuru odanın ortasında, girişte sol duvardan 0.73 m., karşı duvardan 0.73 m., sağ duvardan 0.62 m., girişten 0.29 m. uzaklıktadır. Çukurun derinliği 0.50 m., boyu 1.40 m., genişliği 0.70 m.dir. Çukurun düzgün olmayışı yüzünden tabanda ve yukarıda ölçüler birkaç santim oynamaktadır.

Kapı, girişte duvarın ortasından açılmıştır. Kapının karşısındaki duvarda, çerçeve içinde bir resim vardır. Resim, duvarın yüzeyini kaplayan sıvanın üstüne yapılmıştır. Gerek resim, gerekse sıva büyük ölçüde bozulmuştur. Resimden geriye kalan, ortada kucağında bir çocuk tutan figürün sağ eli, çocuğun çenesi, başının çevresinde hâle kalıntıları, omuzu hizasında sağa doğru uzatılmış bol bir giysi içindeki kolu ve açık işaret parmağı. Çocuğun yüzü önden görülmektedir. Büyük figürün sağında, solunda duvara sıçrayıp sonra akmış izlenimini veren boya kalıntıları, bundan başka, başının çevresindeki halenin sağında, solunda boyayla yazılmış yazı kalıntıları vardır. Büyük figürün kucağında tuttuğu çocuğun kolunun az üstünde de boyayla yazılmış harf kalıntıları vardır.

Resimde ortadaki çocuk figürü İsa'dır. Bu, sağ kolunun az üstündeki yazıyla da doğrulanmaktadır⁽²²⁾. İsa, annesi Meryem'in kucağındadır. Bu da yazı kalıntısıyla doğrulanmaktadır. Bu, hristiyan ikonografisinde sık görülen Meryem ile Çocuk İsa sahnesidir⁽²³⁾. Sağda ve solda gördüğümüz, duvara sıçrayıp akmış izlenimini veren boya kalıntıları da iki başmeleğin, Mikâil ile Cebrail'in kanatlarındaki tüylerin boyalarıdır. Bu iki melekten geriye hiç yazıt kalmamıştır.

Oda, kapıdan giren ışıkla yeterince aydınlanmadığı için, içeride resim çekme olanağı bulamadım. Yalnız resimde kullanılan renkler seçilebiliyordu: vişne kırmızısı, açık ve koyu turuncu, çivit mavisi (açık ve koyu), siyaha yakın mavi.. Mezar odasının önündeki sahanlığa dışarıdan üç ayrı kapı izlenimini veren yanyana üç göz oyuktan girildiğini yukarıda söylemiştim. Bu oyuklardan soldakinin girişinde soldaki duvarda sıva üzerinde boyalı bir resim kalıntısı bulunmaktadır. Resmin konusu, resim çok bozulduğu için, belli olmuyor. En sağdaki üçüncü kapıdan girişte, sağdaki duvarın üstünde de sıva üzerinde renkli boyalı bir resim var, bozulduğu için, bunun da konusu belli olmuyor. Ortadaki kapının arkasına düşen asıl mezar odasının kapısı üzerinde de sıva üstünde renkli bir resim kalıntısı var, aynı nedenle bunun da konusu belli olmuyor. Sahanlıktaki üç resim de çerçeve içine alınmıştır. Çerçeve çizgileri fırçayla yapılmış olup birbirine koşut iki eğri çizgi olarak resmi kuşatmaktadır. Çerçevenin renkleri, dışarıdan başlayarak gittikçe koyulaşiyor. En dışta pembe, sonra koyu kiremit rengi, kurumuş kan rengi, siyah ve en içeride beyaz renk var.

(22) Bu resimdeki yazılar yazıtlar bölümünde ele alınmıştır.

(23) Bu konuda, örneğin Kariye Camii ile ilgili olarak bk. J. LAFONTAINE-DOSOGNE, *Iconography of the Cycle of the Infancy of Christ, The Kariye Djami*, ed. Paul A. Underwood, Princeton: Princeton University Press, 1975, C. IV, 195-241.

Soldaki duvarın üzerindeki resimde bir aziz olduğu, başının çevresindeki hâleden şöyle böyle belli oluyor. Çerçevenin sol üst köşesinde bir haç çizimi var: önceden varolan haçın üzerinden sanki birisi ikinci kez çizmiş. Çerçeve içindeki resme yakından bakıldığında, sonradan iğne ucuyla çizilmiş gibi Yunanca yazılar vardır⁽²⁴⁾.

Mezar kapısı üzerindeki resim kan rengi bir çerçeve içinde. Çerçeve de iki çizgi egemendir. Çerçeve içerisinde sağda bir aziz başını çevreleyen hâle belli oluyor. Soldaki figür, çok bozulmuş olduğu için, belli değil. Sol üst köşede, yukarıda anlattığım gibi, çiziklerle yazılmış Yunanca yazılar var⁽²⁵⁾.

4. HEROON

Kaya mezarlarından sonra Türkevleri'ne giden yolun sağında yükselen dik yamacın bir terası üzerinde, yerden 30 m. kadar yukarıda, sık çalılardan, makilerin, ağaçların arasında gizlenen bir Heroon vardır⁽²⁶⁾. Sirtını doğal kayalara vermiş olan bu Heroon, Ören ovasına ve Kerme körfezine bakmaktadır. Heroon'un kaya tabanından sonra 4.00 metre yükselen bir cephe duvarı vardır (Resim 8). Bu cephe duvarına dik gelen, doğal yamaçla cephe duvarını birleştiren iki yan duvarı daha vardır. (üçü birden: περιβολος). Cephe duvarının uzunluğu 22.00 m., ovaya bakarken sağdaki yan duvarın uzunluğu 7.50 m., soldaki yan duvarı ise 14.00 m.dir. Tabandan mezar odasının οίκος tavanı hizasına dek koyu kurşun rengi çokgen konglomera taşlarla örülmüş olan cephe duvarının üst sıralarında sarı konglomera taşlar vardır. Her üç duvarın koyu renkli taşları yamaçtaki doğal kayayla aynı niteliktedir. Büyük bir olasılıkla bu kayalar yamaçtan koparılmış, böylece bir yandan duvar yapımında gerekli taş sağlanmış, öte yandan yamaçta Heroon için gerekli yer açılmıştır⁽²⁷⁾. Cephe duvarının kalınlığını en üst sırada bulunan sarı konglomera taşların derinliği veriyor. Derinlemesine dizilmiş olan bu taşlardan ikisinin boyutları şöyle: derinlik 1.40 m., genişlik 0.85 m., yükseklik 0.45 m.. Derinlik 1.25 m., genişlik 0.90 m., yükseklik 0.43 m.. Yer yer düşey düzlemden dışarı taşan koyu renkli taşlar, duvarın 1.50 m.den az kalınlıkta olmadığını göstermektedir. Çokgen taşların boyutları olağanüstü, biçimleri düzensizdir. Buna karşılık üst sıraları oluşturan sarı renkli taşların boyutları, görüldüğü gibi, birbirine yakın ve dikdörtgen biçimindedir. Cepheyi oluşturan koyu renkli taşların bazılarının boyutları şöyle: üçgen prizma biçiminde, Y. 1.36 m., görünen taban genişliği 0.90 m., derinliği 1.10 m.. Başaşağı duran yamuk prizma biçiminde, Y. 0.90 m., taban genişliği 2.30 m., derinliği 0.90 m.. Başaşağı duran bir üçgen prizma, Y. 1.25 m., derinlik 1.00 m., taban genişliği 1.10 m..

(24) Bu yazılar için yazıtlar bölümüne bakınız.

(25) Bu yazılar için yazıtlar bölümüne bakınız.

(26) E. VARINLIOĞLU, Bithynia, Ionia, Karia'da Epigrafi Araştırmaları, *Belleter*, C. 44, No. 173, Ocak 1980, s. 66.

(27) Krş. J. KUBINSKA, Les Monuments funéraires dans les Inscriptions grecques de l'Asie Mineure, Warszawa: PWN - Editions scientifiques de Pologne, 1968, s. 26 iz.

Tepesi kesik üçgen prizma biçiminde, Y. 1.25 m., genişlik 1.80 m., derinlik 1.00 m.. Duvardan düşmüş bazı taşlar duvarın altında yamaçta durmaktadır.

Mezar odası cephe duvarının 6.00 m. kadar gerisinden başlıyor. Bu uzaklık, mezar odasının οἶκος kapısından Heroon'un cephe duvarına dek olan uzaklıktır. Aradaki boşlukta ne olduğunu görmek olanaksızdı, çünkü mezarı soymak için girenler tam mezar odasının önündeki tavanı kazmışlar ve bu kazı sonunda tavan, mezar odasının kapısının önünü kapatacak biçimde çökmüştür. Ancak bir kurtarma kazısı sonunda aradaki boşlukta ne olduğu anlaşılacaktır.

Mezar odası, tabanı dikdörtgen biçiminde, derinliği genişliğinden büyük, tonozlu bir yapıdır (Resim 9). Odanın ölçülebilen tavan yüksekliği 2.35 m.dir. Yer toprak ve taşla kaplı olduğu için, tavanın daha yüksek olduğu düşünülebilir. Odanın derinliği 3.50 m., genişliği 3.25 m.dir. Odaya giriş, Heroon'un cephe yönünde tek kapıyla sağlanmıştır. Kapının boyutları: Y. 1.00 m. (taban toprakla örtülü olduğu için, kapının gerçek yüksekliği belli olmuyor), G. 0.75 m., eşik genişliği 0.55 m..

Odada lâhitler olduğu belli, yalnız, odanın tabanı toprakla örtülü olduğu için, bunların sayısı kesin olarak belli değil. Uzun yanı, kapıdan girişte sol duvara yanaşık bir lâhit, uzun yanı karşı duvara yanaşık, dar yanı sol duvara yanaşık bir başka lâhit, bir de uzun yanı sağ duvara yanaşık üçüncü bir lâhitin bir yanı belli oluyor. Lâhitler sarı konglomera taştandır. Lâhitlerle duvar arasında az bir boşluk kalıyor. Kapının boyutları ile lâhitlerin boyutları karşılaştırıldığında, bu lâhitlerin odaya önceden getirilmiş olduğu anlaşılıyor: odanın hiç olmazsa cephe duvarı sonradan örülmüştür. Sol duvara uzunlamasına yanaşık lâhitin boyutları: boyu 2.40 m., yükseklik 0.56 m., içi- nin genişliği 0.98 m.. Lâhitlerin kapakları kırılıp parçalanmış, ters dönmüş durumda.

Sol duvara yanaşık birinci lâhitin 0.84 m. üstünde, sol duvarda, tonoz bükeyinin başlamasından hemen sonra, dikdörtgen biçiminde bir pencere girintisini andıran düzgün bir oyuk (niş) vardır. Aynı duvarda bu hizada ikinci bir niş de ikinci lâhit için var. Bunun karşısındaki duvarda (girişte sağ duvarda) üçüncü bir niş var. Bunlardan lâhit sayısının üç olduğu sunucunu çıkarabiliriz. Birinci nişin boyutları: Y. 0.57 m., G. 0.40 m., derinlik 0.20 m.. İkinci nişin boyutları: Y. 0.55 m., G. 0.47 m., D. 0.23 m.. Üçüncü nişin boyutları: Y. 0.40 m., G. 0.55 m., D. 0.20 m..

Mezar odasının dört duvarı ve tonoz sarı konglomera taştan örülmüştür. Bu taşların örgü biçimi ve boyutları levhada gösterilmiştir (Çizim 1). Kapının bulunduğu duvarın üzerinde, dışarıda, bir duvar kalıntısı belli oluyor. Bu durumda, Heroon'un iki katlı olduğunu düşünebiliriz; ya da mezar odasının bulunduğu alt katın üstünde ne amaçla kullanıldığını bilmediğim ikinci bir duvar vardır. Yukarıda da belirttiğim gibi, Heroon'un cephe ve yan duvarları, mezar odasının tavanından yüksektir, mezar odası ile cephe duvarı arasında üstü kapalı (tavanlı) bir boşluk vardır.

Heroon, antik kentin yanından akan çayın karşı kıyısındaki dağların yamaçlarında, Türkevleri-Pinar-Ören kavşağından sonra Türkevleri yönünde 3 km. kadar ileridedir.

Heroon'u, set duvarı ve köprüyle birlikte ele aldığımızda, yapılaşlarında uygulanan yöntem, kullanılan gereçler (koyu ve açık renkli konglomera taşlar) bakımından, ortak yönleri olduğunu görmekteyiz. Bunlardan, konunun uzmanı kişilerce tarihleme önemli ipuçları olarak yararlanılabileceğini sanıyorum⁽²⁸⁾.

5. KENTTEKİ KAYA MEZARLARI

Bu mezarların birini saymazsak, hepsi sur dışındadır. Ören ovasını kuzeyden doğuya çevreleyen yüksek dağların eteklerinde sıralanan bu mezar odalarından 8 tanesinin içine girip ölçüler aldım. Aynı yol üzerinde sıralanan öteki kaya mezarlarının betimlemesini gelecek araştırma döneminde tamamlayabileceğimi sanıyorum.

Birinci Oda: Bu kaya mezarı sayın Mehmet Süvari'nin evinin arkasında, sur içindedir. Duvarlarda sıva ve boya kalıntıları vardır. Boya, kurumuş kan rengindedir. Tavan kavislidir. Girişte yerde bir mezar olduğunu gösteren bir çukur yoktur. Tam karşıda dipte tavanı kavisli büyük bir nişin altında bir seki (set) vardır. Girişte tavan yüksekliği 1.70 m. (yerde kereste yığılı olduğu için, yükseklik ölçüsü sağlıklı değildir), taban genişliği 3.50 m.. Sekinin tabandan yüksekliği 0.40 m., giriş bakan yüzeyinin genişliği 1.94 m., derinliği 0.65 m.dir. Seki ile tavan arasında kalan yükseklik 0.87 m.. Sekinin üstünde kalan tavan ve yanlardaki duvarlar sıvalı ve boyalı. Yalnız isten kararmış. Burası bir mezar odası olduğu ölçüde, bir tapınma yeri izlenimini de veriyor. Mezar odası tam güneye bakıyor.

İkinci Oda: Şimdi arı kovanlarının bulunduğu bir mağara görünümünde. Sağ ve sol duvarlar az kavisli, tavan kayanın içine kubbe biçiminde oyulmuş. Sağ, sol ve karşı duvarlarda ikon koyacak biçimde küçük oyuklar (niş) var. Birinci odada olduğu gibi, burada da kapı ya da eşik görülüyor. Mağara ağzında tavan yüksekliği 1.12 m., tabanda genişlik 1.18 m.. İçeride tavan yüksekliği 1.55 m., tabanda genişlik 2.20 m.. Girişte sağ duvardaki niş yerden 0.57 m. yukarıda. Boyutları: Y. 0.50 m., G. 0.38 m., derinlik 0.27 m.. Karşı duvarda nişin yerden yüksekliği 0.68 m., boyutları: Y. 0.47 m., G. 0.41 m., D. 0.27 m.. Soldaki niş yerden 0.64 m. yukarıda; boyutları: Y. 0.47 m., G. 0.38 m., D. 0.27 m.. Tavanda, duvarlarda sıva kalıntıları var ama bunlar isten kararmış. Kovanların altında mezar çukurları var mı, belli değil. Birinci mağarada olduğu gibi, seki yok. Bu mezar da güneye bakıyor.

Üçüncü Oda: Dağın eteğinden giden patikadan yüksekte küçük bir mağara. Sıva kalıntısı yok. Mağara oyuğu da tam değil: belki oyulmaya başlamış ya da doğal bir oyuk.

(28) Krş. G. GUIDI Viaggio di esplorazione in Caria, *Annuario della R. Scuola Archeologica di Atene*, C. 4-5, 1924, s. 386. A. AKARCA - T. AKARCA, *Milas Coğrafyası, Tarihi, Arkeolojisi*, İstanbul: 1954, s. 172. G. E. BEAN, *Turkey Beyond the Meander*, London: Ernest Benn Limited, 1971, s. 54-55.

Dördüncü Oda: Bu odanın, girişte şimdi yıkılmış olan sağ duvarı güneye bakıyor. Bu durumda oda, dağın eteğindeki patikaya dik gelmiyor, ona koşut. Odaya giriş sol köşeden. Girişten sonraki sol yandaki uzun duvarda ve karşıda dar yanda seki var. Sekilerin yerden yüksekliği 0.63 m., genişliği 0.68 m., uzunlukları ise mağaranın derinlik ve genişliklerine eşittir. Mağaranın tavan yüksekliği 2.00 m., genişliği 1.50 m., derinliği 2.25 mm. Duvarlarda sıva kalıntıları vardır.

Beşinci Oda: Mağaranın girişinde hemen mezar çukuru başlıyor, karşı duvara varmadan sona eriyor. Tavan ve duvarlar az kavisli. Sağdaki duvarda bir niş var. Mağaranın tavan yüksekliği 0.90 m., genişliği 2.85 m., derinliği 2.37 m.. Dikdörtgen biçimindeki nişin Y. 0.48 m., G. 1.10 m., D. 0.52 m., yerden yüksekliği 0.16 m.. Ortadaki mezar çukurunun karşı duvardan uzaklığı 0.80 m., sol duvardan uzaklığı 1.23 m., sağ duvardan uzaklığı 1.03 m.. Mağarada sıva kalıntısı az. Mağara güneye bakıyor.

Altıncı Oda: Odaya küçük bir delikten giriliyor. Deliğin boyutları: Y. 0.84 m., G. 0.63 m.. Duvarlar ve tavan az kavisli. Tabanda karşı duvara doğru mezar çukurları var, bunlardan yalnız biri belli olmaktadır, ötekiler toprakla örtülü. Mağaraya girişte sağ duvarda ve karşı duvarda uzun, büyük nişler vardır.

Girişte mağaranın tavan yüksekliği 1.73 m., G. 1.90 m., derinlik 2.40 m.dir.. Girişte sol duvardan yana olan mezar çukurunun boyu 2.00 m., genişliği 0.37 m.. Derinlik, toprak örttüğü için, ölçülemedi. Sağ duvardaki nişin Y. 0.77 m., G. 0.65 m., D. 2.00 m.. Mağaranın ayrı bir bölümü gibi olan bu nişin eşik genişliği 0.40 m.. Karşı duvardaki nişin Y. 0.75 m., G. 0.57 m., D. 1.85 m., eşik genişliği 0.31 M.. Bu mağaradan boyasız seramik kalıntıları alındı⁽²⁹⁾. Mezarda kullanıldığını sandığım büyük boyutlu seramik kalıntıları mağarada kaldı.

Yedinci Oda: Bu oda 6 numaralı odadan 1-2 metre daha yüksektedir. Mağaranın düzgün kapı girişi belli olmaktadır, yalnız kapının sağ yanı duvarla birlikte kırılmıştır. Girişte sağ ve sol duvarlar önce dik çıkmakta, sonra kavis yapmaktadır. Tavan da kavislidir. Sıva kalıntısı belli belirsizdir. Karşı duvarda — sağ ve sol duvarlar arasında — bir oyuk vardır. Mağara güneye bakmaktadır.

Mağaranın tavan yüksekliği 1.40 m., G. 1.95 m., D. 2.45 m., eşik genişliği 0.40 m.dir. Karşıdaki oyuğun yerden yüksekliği 0.40 m., yüksekliği 0.11 m., genişliği 1.82 m., derinliği 0.10 m.dir.

Sekizinci Oda: Buna oda yerine niş demek daha doğru olur. Dağın eteğini izleyen keçi yolunun üzerinde kayaya oyulmuş küçük dikdörtgen.. Nişin Y. 0.70 m., G. 0.68 m., D. 0.67 m.. Bu nişin ikon koymak için kullanılan kutsal bir yer olduğunu sanıyorum.

(29) Prof. Dr. Cevdet Bayburtluoğlu bu seramik parçalarını geç Roma, erken Bizans çağına tarihlemiştir.

Türkevleri yolundaki 6 kaya mezarı ile kentin surları içinde başlayıp kuzey-doğu yönünde ilerleyen kaya mezarlarını karşılaştırdığımızda, göze çarpan ilk ayırım, 6 kaya mezarının daha çok mimarî kaygıyla yapılmış olmasıdır. Birinci mezarın kapısının bulunduğu cephe duvarı yıkıldığı için, bu konuda pek bir şey söyleyemiyorum. Ancak ikinci mezar odasına, kaya yüzeyi düzeltildikten sonra kapı açılmıştır. Öyle ki, kapının üstündeki doğal kaya çıkıntı yapmakta, belki de yukarıdan akan suların odaya sızmasını önlemektedir. Üçüncü odanın kapısı da doğal kayanın yüzeyi düzeltildikten sonra, çerçeve içine alınmıştır. Bu çerçeve ile kaya yüzeyi arasında kapının üstünde az bir çıkıntı farkı bulunmaktadır. Dördüncü kapının üstünde, mimarî öge sayabileceğimiz bir saçak vardır. Beşinci odanın kapısının üstünde, ikinci kapıda olduğu gibi, doğal kaya çıkıntı yapmıştır, kapıya kayanın içine gömülmüş izlenimini vermektedir. Altıncı odanın dıştaki üç kapısının çevresinde kayalar düzeltilmemiştir. Ancak, yukarıda da belirttiğim gibi, bu odanın plânı ötekilerden daha karmaşıktır.

Kentin yakınındaki mağaralardan gezebildiğim 8 odadan altısı, dıştan bakıldığında, kayanın içine oyulmuş doğal mağara görünümündedir. Yalnız 7. oda ötekilerden ayrı bir görünümündedir. Sekizinci oda ise, daha çok düzgün biçimde oyulmuş niştir.

Türkevleri yolundaki 6 mezar, bir dağ yamacında yükselen çıplak, dik bir kayanın yüzüne oyulmuştur. Kentin yakınındaki odalar ise, bir keçi yolu üstünde, neredeyse yol düzeyinde yapılmıştır.

6. YAZITLAR

Bu araştırma döneminde Keramos'ta gördüğüm yazıtların büyük çoğunluğu yayımlanmamıştır. Daha önce yayımlanmış olanların büyük kesimi yitmiş, kimi yazıtların yeri değiştirilmiştir. Sayın Hüsamet'in evinin kuzey-doğu köşesinde kullanılmış olan yazıtın bütünü daha önce yayımlanmıştır⁽³⁰⁾. Sayın Mehmet Akarcanın evindeki dikmenin altında duran, yazıları silinmeye yüz tutmuş silindir biçimindeki meclis kararı da daha önce yayımlanmıştır⁽³¹⁾.

Keramos kentinin kalıntılarının Ören iskelesinin yapımında kullanılmasına karşın, bu antik kentte önemli yeni yazıtlar bulma olasılığı vardır. Sarapis tapınağının kurulmasına para yardımıyla bulunanların listesi bu kıyı kentinin, büyük bir olasılıkla Rodos'la olan tecim ilişkisinin bir kanıtıdır⁽³²⁾. Kurşunlu yapının altında Sayın Hüsamet'in Gökmen'in bahçesinde çıkan isim listesi ileride Keramos'luların prosopographia'sının oluşmasında yararlı olacaktır⁽³³⁾. Kırkmevkii'nden getirilmiş bir meclis

(30) E. L. HICKS, Ceramus And Its Inscriptions, *Journal of Hellenic Studies*, C. 11, 1890, s. 126, No. 9.

(31) A MAIURI, Viaggio di esplorazione in Caria, *Annuario della R. Scuola Archeologica di Atene*, C. 4-5, 1924, s. 473, No. 19, (= SEG IV, 180.

(32) E. VARINLIOĞLU, Two Inscriptions from Ceramus, *ZPE* 44, 1981, 53, dn. 9.

(33) Bu yapı için bk. G. GUIDI, Viaggio di esplorazione in Caria, *Annuario della R. Scuola Archeologica di Atene*, C. 4-5, 1924, s. 395, A. AKARCA ve T. AKARCA, *Milas Coğrafyası, Tarihi, Arkeolojisi*, İstanbul: 1954, s. 55 iz.

Bu yazıtı daha önce görmüş olan L. ROBERT için bk. *Monnaies grecques*, Paris: Librairie Droz, 1967, s. 57, dn. 3.

kararı, daha önce yayımlanmış bir benzerinin de yardımıyla kentin toplum yaşamına, bayramlarına ışık tutacak niteliktedir⁽³⁴⁾. Bir başka yazıt parçası da, İ.S. 69 yılında Olimpiyatlarda hem uzun hem kısa mesafe koşusunda aynı günde şampiyon olmuş Keramos'lu atletle ilgilidir⁽³⁵⁾.

Bu araştırma döneminde karşılaştığım en eski yazıt Bodrum müzesindedir. Tarihsel Bodrum kalesinden sökülen bir duvarın taşları arasından çıkan iki parça yazıt, arkaik dönemdedir. İlk bakışta bunun bir envanter olduğu anlaşılıyor.

Bodrum'dan Gökova iskelesine dek uzanan Kerme Körfezi'nin kuzey kıyıları Karia'nın en çetin topraklarıdır. Kıyıda gidildiğinde, çoğu yerde yalıyarların eteğine ayak basmak bile güçtür. Bu kıyılarda Halikarnassos'tan sonra Idyma'ya dek (Gökova iskelesinin az kuzeyinde) Keramos büyüklüğünde bir başka antik yerleşmeyle karşılaşmamıştır. Strabon'un sözünü ettiği Bargasa kenti şimdiye dek bu kıyılarda bulunamamıştır⁽³⁶⁾. Önümüzdeki yıllarda Ören-Yerkesik-Muğla-Eskihisar arasında kalan, şimdiye dek çok az araştırmacının ayak bastığı çok engebeli bu dağ yamaçlarında araştırmalarımı sürdürmeyi düşünüyorum.

6.1.1. Meryem'in başının iki yanındaki yazıtlar (bk. s. 8):

[- - -]	Σ
Μή(τη)ρ	Θ(εο)ῦ
ΗΙ, ΠΙ' Η	ΗΕ Ε Α

6.1.2. Çocuk İsa'nın kolunun üstündeki yazı (bk. s. 8):

(Sağ kol)	(Sol kol, görünmüyor)
'Ι(ησοῦ)ς	[Χ(ριστός)ς]

6.1.3. Girişte sol duvardaki resim üzerindeki yazıtlar (bk. s. 9):

Haçın üstünde : Κ(ύρι)ε
 Haçın sağında : Κ(ύρι)ε βοήθη τῶν δοῦ-
 [λον]τ // Κο/ωτήρου
 ω()θω / > < ΗΥΙΧΙΝΝ
 Ηάλenin sağında: Κ(ύρι)ε βο[ήθη] ...

(34) Krş. yukarıda dn. 31'le.

(35) Pausanias, VI, 13, 2.

(36) Strabo, XIV, 2, 15. W. R. PATON, Ceramus And Its Inscriptions, *Journal of Hellenic Studies*, C. 11, 1890, s. 111., W. R. PATON, Ceramic Gulf, *The Classical Review*, C. 2, 1888, s. 329., W. R. PATON ve J. L. MYRES, Karian Sites And Inscriptions, *Journal of Hellenic Studies*, C. 16, 1896, s. 197.

6.1.4. Mezar odasının kapısının üstündeki resimde okunan yazılar (bk. s. 9):

Κ(ύρι)ε β[οή]θη [τὸν] δο[ῦλον] - - -

6.2. Burada 1977 ve 1978 yazında bir kilisenin yıkıntıları arasında bulduğum üç "impost block" üzerindeki yazıtları, Keramos kentinin Bizans dönemiyle ilgili belgeler olarak sunmak isterim. Bu üç yazıt da Sayın İsmail Doğan'ın Öreniçi mevkiindeki evinin bahçesinden çıkmıştır. Yazıttaki piskoposun adıyla Keramos'ta ilk kez karşılaşıyoruz⁽³⁷⁾.

6.2.1. Taş aşağı doğru daralıyor. Bu eğim üzerinde, taşın dar yüzü dört silmeye bölünmüş. En üstteki geniş silmede kabartma çember içinde bir haç kabartması var. Bu çembere bağlı olarak sağda ve solda da yaprak kabartması var. Aynı biçimler taşın arka yüzünde de var. Taşın altında yuvarlak bir geçme deliği var. Yazılar, haçtan sonra gelen silmeler üzerinde. Harflerin boyları düzenli değil (Resim 10). Taşın boyutları: Y. 0.50 m., yukarıda G. 0.40 m., D. 0.57 m.. Harf yüksekliği: 0.020-0.025 m..

✦ Κ(ύρι)ε βώιθι τῶ σῶ δού-
λο θεωπρεπίω άμ-
(α)ρτωλῶ ἐπισκῶπο.

krş. T. Reinach, REG 19, 1906, 298, No. 221.

6.2.2. Bu taşın da özellikleri 1. taş gibi.. Yalnız sağ üst köşesi az kırık, yaprak kopmuş. Taşın boyutları: Y. 0.27 m., yukarıda G. 0.39 m., D. 0.53 m.. Harf yüksekliği 0.020-0.025 m. (Resim 11).

✦ Κ(ύρι)ε βώιθι τῶ σῶ δού-
θε(ω)πρεπίω άμαρ- λω
τωλῶ ἐπισκῶπω.

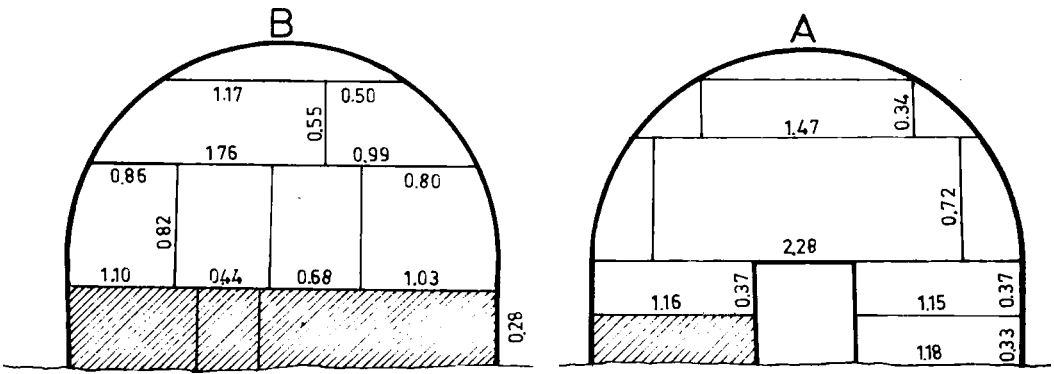
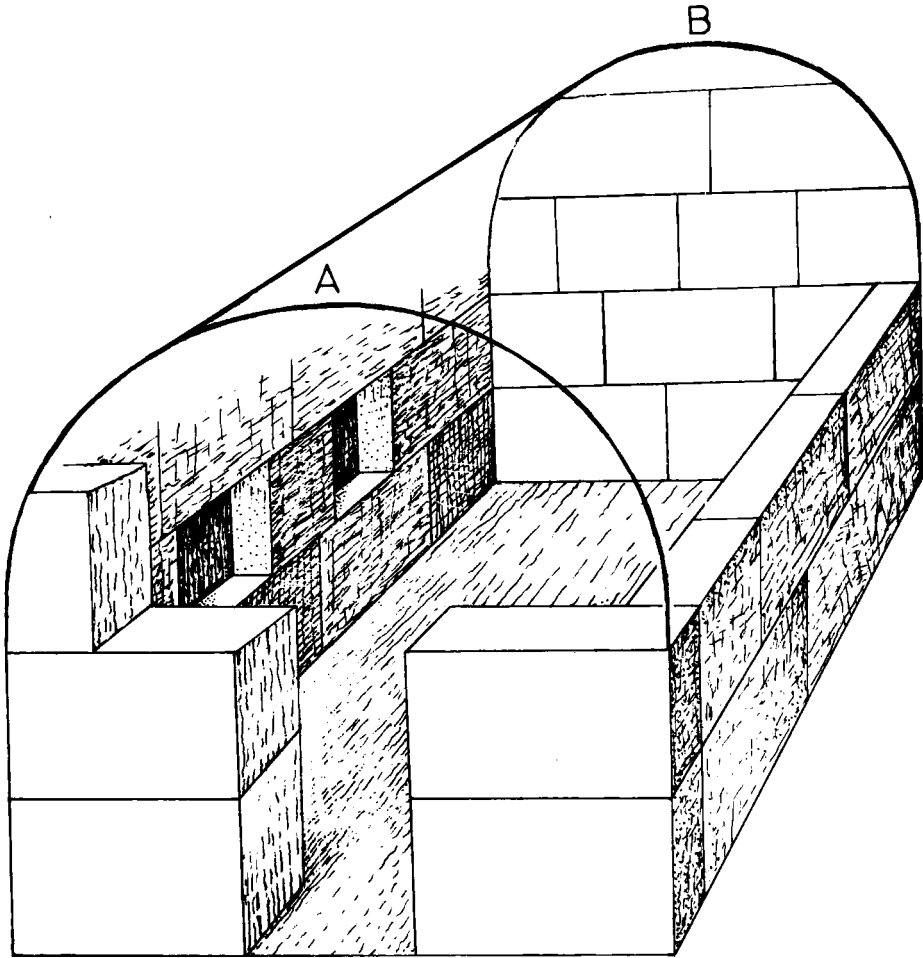
Birinci silmede satır sonunda iki harf ikinci bir sıra oluşturmuş.

6.2.3. Bu taş ötekilerden biraz değişik. Geniş silmede haç kabartması yok (Resim 12). Taşın boyutları: Y. 0.28 m., yukarıda G. 0.40 m., D. 0.56 m..

✦ Μνίσθιτι Κ(ύρι)ε τῶ
ούλω θεωπρε- σῶ δ-
πίω άμη(ρ)-
τωλῶ ἐπισκ-
ῶπω.

Bütün silmelerde satır sonlarında birkaç harf ikinci bir sıra oluşturmuş.

(37) V. SCHULTZE, Altchristliche Städte und Landschaften, Kleinasien II, Gütersloh: Druck und Verlag von C. Bertelsmann, 1926, s. 167. MICHELIS LE QUIEN, Oriens Christianus, Graz: Akademische Druck-U. Verlagsanstalt, 1958, s. 917.

Çizim: Keramos-Heroon, Mezar odası.
(Çizimi yapan: Dr. Selçuk Mülayim).

Levha XXVIII

Resim 1: Antik köprünün 1978 yılındaki görünümü. Ön planda selyaran, arkada köprübaşı kalıntıları.

Resim 2: Set duvarlarından bir kesit.

Resim 3 : 1 ve 2 numaralı kaya mezarları.

Resim 4 : 2 ve 3 numaralı kaya mezarları.

Levha XXX

Resim 5 : 4 numaralı kaya mezar.

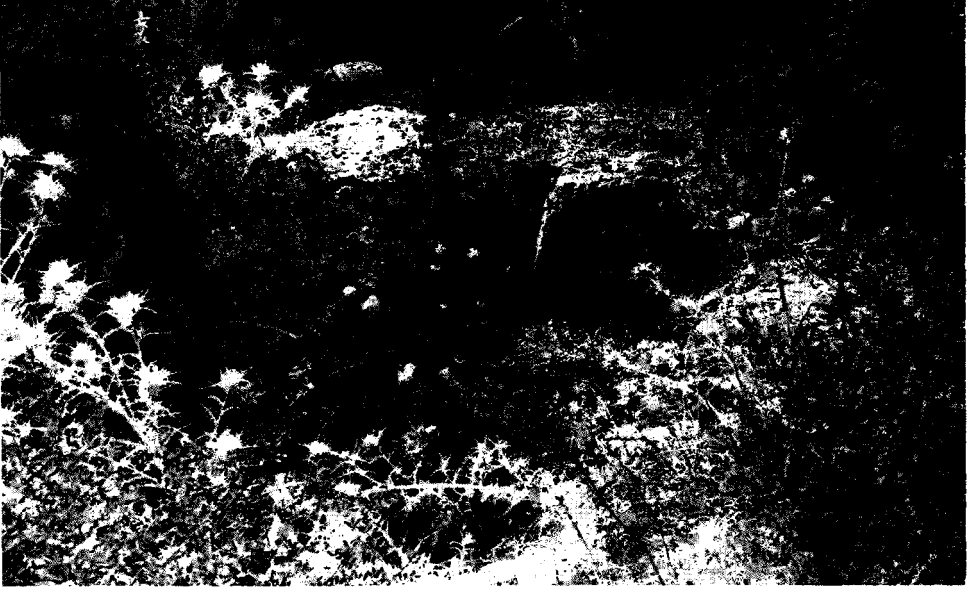
Resim 6 : 5 numaralı kaya mezar.

Resim 7: 6 numaralı kaya mezarının girişindeki 3 göz oyuk.

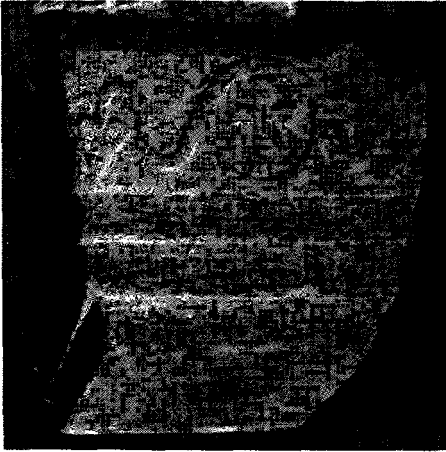
Resim 8: Heroon çevre duvarının ön yüzü.

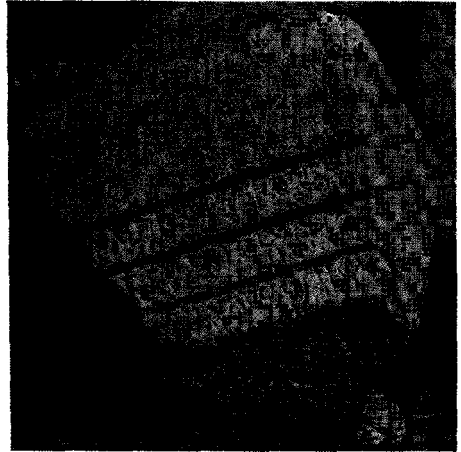
Resim 9: Mezar odasının tonoz görüntüsü.

Resim 10:
İmpost block üzerindeki
6.2.1 numaralı yazıt.

Resim 11: İmpost block üzerindeki 6.2.2.
numaralı yazıt.

Resim 12: İmpost block üzerindeki 6.2.3.
numaralı yazıt.